

Ett skärpt skadeståndsansvar för vårdnadshavare

Till civilutskottet

Civilutskottet beslutade den 8 april 2010 bereda bl.a. justitieutskottet tillfälle att yttra sig över regeringens proposition 2009/10:142 Ett skärpt skadeståndsansvar för vårdnadshavare och en motion.

Justitieutskottet avgränsar sitt yttrande över propositionen och motionen till de kriminalpolitiska utgångspunkterna för förslaget, processuella frågor och ekonomiska konsekvenser av förslaget. Frågan om hur ett skadeståndsansvar bör utformas faller däremot utanför justitieutskottets beredningsområde.

Utskottets överväganden

Propositionen

Föräldrar är i dag inte ansvariga för sina barns skadeståndsskyldighet. En vårdnadshavare är dock skyldig att se till att lämpliga åtgärder vidtas i syfte att hindra barnet från att orsaka skada för annan. Den vårdnadshavare som inte uppfyller detta krav kan anses vårdslös och därmed skadeståndsskyldig för skada som barnet orsakar.

I propositionen föreslår regeringen ett strängare skadeståndsansvar för föräldrar i syfte att tydliggöra att de bär huvudansvaret för sina barn och ungdomar. Förslaget innebär att en förälder som har vårdnaden om ett barn ska ansvara för vissa typer av skador som barnet orsakar. Ansvaret förutsätter inte att vårdnadshavaren varit vårdslös. Ansvaret ska gälla person- och sakskada och skada genom kränkning som barnet vållar genom brott.

Vårdnadshavarens ansvar ska för varje skadehändelse vara begränsat till högst en femtedel av prisbasbeloppet. Dessutom ska skadeståndsansvaret undantagsvis kunna jämkas om det i ett enskilt fall skulle vara uppenbart oskäligt att tillämpa det.

Den nya skadeståndsgrunden kompletterar det skadeståndsansvar som vårdnadshavare har enligt gällande rätt till följd av bristande tillsyn. Om en vårdnadshavare ansvarar redan på grund av egen vårdslöshet, vilket är ett beloppsmässigt obegränsat ansvar, blir det inte aktuellt att tillämpa det nya ansvaret.

Åklagaren – eller i förekommande fall målsägandebiträdet – ska vara skyldig att i samband med åtal för brott föra den skadelidandes talan baserad på det skärpta skadeståndsansvaret för vårdnadshavare. Skadeståndsansvaret för vårdnadshavare bör inte påverka förutsättningarna för att meddela strafföreläggande eller åtalsunderlåtelse.

Lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 september 2010. En följdändring med anledning av införandet av socialförsäkringsbalken föreslås träda i kraft den 1 januari 2011.

De kostnadsökningar som förslaget kan medföra bedöms rymmas inom ramen för befintliga anslag för Sveriges domstolar, Åklagarmyndigheten och rättsliga biträden m.m. Vidare gör regeringen bedömningen att statens kostnader för brottsskadeersättning bör minska.

Motionen

I motion C11 (s, v, mp) yrkas avslag på propositionen. Motionärerna anför i huvudsak följande. Regeringen föreslår i propositionen skarpa ekonomiska sanktioner mot de familjer som är mest trängda i samhället i syfte att motverka kriminalitet. Regeringens förslag är behäftat med en rad svag-

heter. Socialstyrelsen har t.ex. efterfrågat forskning och utvärdering som ger stöd till förslaget. Sådan saknas, och förslaget får i stället anses vila på ett antagande. Även andra viktiga remissinstanser ifrågasätter om förslagen kommer att ha någon betydelse för en minskning av ungdomskriminaliteten.

Det finns en uppenbar risk att regeringens förslag kommer att slå mot familjer som redan har stora problem eller knappa ekonomiska marginaler. Detta gäller särskilt i fall då skadestånd tilldöms och det handlar om flera skadehändelser. Den beloppsgräns som regeringens förslag är försett med är knuten till varje enskild skadehändelse. Detta riskerar att leda till att föräldrarna till dessa barn inte klarar av att betala, och detta kan i sin tur leda till att de hamnar i kronofogdens register och t.ex. får svårigheter att hitta bostad och få nödvändiga lån, vilket även drabbar barn och ungdomar i familjerna. Förslaget riskerar i värsta fall att leda till en stigmatisering av redan utsatta familjer.

Utskottets bedömning

Arbetet med att förebygga att ungdomar begår brott är mycket angeläget. Som utskottet tidigare uttalat är det bästa sättet att öka tryggheten för alla att förhindra att brott begås. En trygg uppväxt är den mest effektiva brottsförebyggande insatsen (bet. 2009/10:JuU1 s. 22). Barns och ungdomars familjesituation påverkar således i hög grad risken för ungdomsbrottslighet. Familjens situation, i vid mening, utgör basen för barnets uppväxt och är därför av naturliga skäl en viktig faktor i ett barns intellektuella och sociala utveckling. I detta ingår även att familjens sätt att fungera är en av flera förklaringar till barns och ungdomars brottslighet.

En aspekt som har visat sig ha stark koppling till risken för ungdomsbrottslighet är föräldrarnas reaktioner när deras barn och ungdomar uppvisar ett beteende som strider mot grundläggande samlevnadsregler och normer, t.ex. snatterier och skolk från skolan. Ungdomar vars föräldrar inte bryr sig om eller agerar vid denna typ av avvikande beteendemönster löper den största risken att begå brott och att senare utveckla en vanekriminell livsstil (Brå-rapport 1992:1, Familj, uppväxt och brott, och Brå-rapport 2001:15, Kriminell utveckling – tidiga riskfaktorer och förebyggande insatser). Resultaten av den forskning som har genomförts visar således på ett tydligt samband mellan föräldrars agerande – eller snarare brist på agerande – och risken att deras barn kommer att begå brott.

Föräldrarna har huvudansvaret för att förmedla normer och värderingar till sina barn och ungdomar, men det går inte att bortse från rättsväsendets normativa inverkan (bet. 2009/10:JuU1 s. 22). Utskottet instämmer i regeringens bedömning att en reform som ger föräldrar tydligare incitament att skapa ökad insyn i deras barns och ungdomars liv och att reagera på anti-sociala beteendemönster bör kunna bidra till att minska risken för ungdomsbrottslighet. Vidare instämmer utskottet i regeringens bedömning att

föräldrars ansvar för skador orsakade av deras barn och ungdomar bör skärpas i syfte att markera att det är föräldrarna som bär huvudansvaret för sina barn och ungdomar.

Frågan huruvida ett skärpt skadeståndsansvar kan påverka föräldrarnas agerande och därmed är ett sådant incitament som avses ovan är omdiskuterad. Detta framgår klart av de olika åsikter som remissinstanserna redovisar i frågan. Regeringen gör här bedömningen att ett skärpt skadeståndsansvar bör kunna bidra till tydligare föräldrareaktioner vid snatterier och liknande beteenden samt öka föräldrars engagemang i t.ex. vilka deras barn och ungdomar umgås med och vad de gör på kvällar och helger. Utskottet instämmer i denna bedömning och konstaterar att den föreslagna lagstiftningen, vilket regeringen också framför, förser föräldrarna med goda argument för att få en ökad insyn i barnens och ungdomarnas liv utanför hemmet, eftersom föräldrarna då riskerar att bli personligen ansvariga för skador som orsakas av deras barn och ungdomar.

Som regeringen påpekar innebär inte ett skärpt skadeståndsansvar för föräldrarna att ekonomiskt svaga familjer åläggs ytterligare krav i förhållande till den nu gällande ordningen, eftersom barnen redan är skadeståndsskyldiga. I stället blir föräldrarna enligt den nu föreslagna ordningen skyldiga att bidra till att täcka de skador som har uppkommit. Vidare finns en allmän jämningsregel i 6 kap. 2 § skadeståndslagen (1972:207) som ger möjlighet att sätta ned ett oskäligt betungande skadestånd med hänsyn bl.a. till den skadeståndsskyldiges ekonomiska situation.

Som framförts av några remissinstanser (Kronofogdemyndigheten, Barnombudsmannen och Barnens rätt i samhället [Bris]) utgör obetalda skadestånd 80% av barnens restförda skulder. Sådana skulder utgör huvudorsaken till att ungdomar går in i vuxenlivet skuldsatta. Utskottet delar regeringens uppfattning att en reform som innebär att ungdomars skuldbörda vid inträdet i vuxenlivet minskar i sig bör vara brottspreventiv.

Starka skäl talar för att denna typ av skadeståndsanspråk bör handläggas i brottmålet. Vidare instämmer utskottet i att införandet av ett principalansvar för vårdnadshavarna bör följas upp genom en utvärdering som främst tar sikte på reformens effekter för de berörda barnen och för vårdnadshavarna. I samband med en sådan uppföljning bör man, som regeringen påpekar, även utvärdera om och i så fall hur principalansvaret har påverkat straffprocessen för unga lagöverträdare.

I övrigt har justitieutskottet, utifrån de utgångspunkter utskottet har att beakta, inte något att erinra mot de bedömningar som görs i propositionen eller mot de förslag som lämnas.

Utskottet anser att civilutskottet i dessa delar bör tillstyrka bifall till propositionen och avstyrka bifall till motion CU11.

Stockholm den 29 april 2010

På justitieutskottets vägnar

Thomas Bodström

Följande ledamöter har deltagit i beslutet: Thomas Bodström (s), Inger Davidson (kd), Henrik von Sydow (m), Krister Hammarbergh (m), Margareta Persson (s), Ulrika Karlsson i Uppsala (m), Johan Linander (c), Elisebeht Markström (s), Johan Pehrson (fp), Karl Gustav Abramsson (s), Inge Garstedt (m), Helena Bouveng (m), Lena Olsson (v), Kerstin Haglö (s), Otto von Arnold (kd), Mehmet Kaplan (mp) och Helena Bargholtz (fp).

Avvikande mening

Ett skärpt skadeståndsansvar för vårdnadshavare (s, v, mp)

Thomas Bodström (s), Margareta Persson (s), Elisebeht Markström (s), Karl Gustav Abramsson (s), Lena Olsson (v), Kerstin Haglö (s) och Mehmet Kaplan (mp) anför:

I propositionen föreslår regeringen ett skärpt skadeståndsansvar för vårdnadshavare, som de menar ska leda till minskad brottslighet. Propositionen är emellertid behäftad med en rad svagheter, inte minst empiriska. När underlaget till propositionen var ute på remiss frågade Socialstyrelsen efter forskning eller utvärderingar som ger stöd för förslaget. Socialstyrelsen menade att regeringen inte visat på någon sådan undersökning utan att förslaget grundar sig på ett antagande. Vi har anledning att påtala samma kritik.

Regeringen låter svepande drag om brottslighetens allmänna utveckling från 1950-talet stå som grund för genomgripande förändringar som kan få allvarliga konsekvenser för vissa familjer. Kritiken mot regeringens förslag är även kraftig från flera andra viktiga remissinstanser. Lagrådet, Riksdagens ombudsmän, Justitiekanslern, Åklagarmyndigheten och Sveriges advokatsamfund ifrågasätter om de förslag regeringen presenterar verkligen kommer att ha någon betydelse för en minskning av ungdomskriminaliteten.

Uppseendeväckande nog har regeringen inte gjort någon som helst analys av vilka familjer som befinner sig i riskgruppen utan tycks ha en föreställning om att alla familjer är funktionella och löser de problem som uppkommer bara incitamenten är starka nog.

Vi menar att det finns en uppenbar risk att regeringens förslag framför allt kommer att slå mot familjer som redan har stora problem eller knappa ekonomiska marginaler. Särskilt i fall då skadestånd tilldöms och det handlar om flera skadehändelser. Den beloppsbegränsning som följer av regeringens förslag är nämligen knuten till varje skadehändelse. Det är inte särskilt svårt att tänka sig att föräldrar inte kommer att kunna betala dessa skadestånd och i stället riskerar att hamna hos kronofogden. Detta kan i sin tur innebära svårigheter att få nödvändiga lån, svårigheter att teckna telefon- eller mobilabonnemang eller problem med att hitta bostad. Det är något som kommer att drabba även andra barn och ungdomar i familjen.

Vi har svårt att se på vilket sätt man hjälper utsatta familjer genom att göra dem fattigare. Som Justitiekanslern framför i sitt yttrande till lagförslaget visar tidigare erfarenheter från Norge – som har liknande lagstiftning som den nu föreslagna – när det gäller barn och ungdomar som orsakar många skador, att föräldrar i dessa fall ofta inte förmår betala det skadestånd som de åläggs (se prop. 1993/94:57 s. 14). Det finns enligt Justitiekanslerns uppfattning anledning att anta att samma förhållande skulle uppstå i Sverige om ett skadeståndsansvar för vårdnadshavare infördes här.

I bästa fall blir regeringens lagförslag endast en papperstiger; i värsta fall leder den till ytterligare stigmatisering av redan utsatta familjer.

Sammanfattningsvis föreslår vi således att civilutskottet med bifall till vår motion C11 avslår propositionen.